

Ménage (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 249-272; a.m.f., "Niş'ten Kosova'ya: I. Murad'ın Son Yıllarına İlişkin Düşünceler", *Osmanlı Beyliği: 1300-1389* (trc. Gül Çağalı Güven v.dğr.), İstanbul 1997, s. 183-230; N. Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin* (trc. Özden Ankan), İstanbul 1999, s. 86-111; Hakif Bajrami, *Kosova-Njëzetë Shekuj te Identitetit të Saj*, Prishtinë 2001, s. 31-43; N. Radojčić, "Die griechischen Quellen zur Schlacht am Kosovo Polje", *Byzantion*, VI, Bruxelles 1931, s. 241-246; A. Olesnecki, "Turski izvori o Kosovskom boju.", *Glasnik Srpskog Naucnog Društva*, XIV/8 Skopje 1934, s. 59-98; Salih Trako, "Bitka na Kosovu 1389, Godine u istoriji Idrisa Bitlisija", *POF*, XIV-XV (1969), s. 329-351; Mihailo J. Dinić, "Kosovska Bitka", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 335-337.

II. Kosova Savaşı: Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 186-188; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 121-123; Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, British Museum, Add. Or. ms. 7869, vr. 136^b-140^b; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), II, 659-675; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 446-450; Danişmend, *Kronoloji*, I, 221-222; L. Elekes, *Hunyadı*, Budapest 1952, s. 368-381; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar: I*, Ankara 1954, s. 109; N. Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin* (trc. Özden Ankan), İstanbul 1999, s. 119-122; G. Agoston, "XV ve XVI. Asırlarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler, Müzakere", *XV ve XVI. Asır Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1999, s. 93-94.

FERİDUN EMECEN

KOSTANTİNE

(قسطنطينية)

Cezayir'in
üçüncü büyük şehri.

Başşehir Cezayir'in doğusunda yer alan Kostantîne (Kosantîne; Constantine, Constantin), Kartacalılar tarafından Rummel vadisinde ve savunmaya elverişli bir mevkiye Cirta adıyla kurulmuştur; bugünkü adı, 311 yılında geçirdiği büyük yıkımdan sonra burayı tekrar imar eden Roma İmparatoru Büyük Constantinus'tan gelmektedir.

442-533 yılları arasında Vandallar'ın ve ardından Bizanslılar'ın hâkimiyetinde bulunan Constantine, VII. yüzyılın sonlarında müslümanlar tarafından fethedilerek Kayrevan'da oturan İfrîkiye valisine bağlandı. 182-396 (798-1006) yılları arasında Ağlebîler'in ve arkasından Fâtîmîler'in idaresi altına giren şehir 462 (1070) yılı civarında Hilâlîler'in, kısa bir süre sonra Hammâdîler'in ve 547'de (1152) Muvahhidler'in eline geçti. Coğrafyacı Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094), Kostantîne'nin bu dönemlerde çok iyi korunan büyük ve kalabalık bir şehir olduğundan, Şerîf el-İd-

rîsî de (ö. 560/1165) çarşı ve pazarlarındaki mal bolluğundan, halkının zenginliğinden ve buradaki imar faaliyetlerinden bahseder.

Vezir Ebû Zekeriyâ Yahyâ el-Hafsî'nin 627 yılı başında (Aralık 1229) Muvahhidler'e karşı bağımsızlığını ilân etmesinin ardından Hafsîler'e geçen Kostantîne'nin idaresi hânedandan bir emîre verildi. Ancak zaman zaman burada valilik yapan kimselerin bağımsızlık ilân etmesiyle veya başka bir sultana bağlanmasıyla hâkimiyetin kaybedildiği görülür. 709-711 (1309-1311) yıllarında Bicâye Sultanı Ebû'l-Bekâ döneminde ve 712-719 (1312-1319) yılları arasında Vezir İbnü'l-Gamr'ın yönetiminde iken yarı bağımsız durumda idi. 725'te (1325) bir diğer vezir İbn Kâlûn'un başlattığı isyan hareketi Abdülvâdîler'in sürekli hücumlarına sebep olduysa da bu hücumların hiçbiri sonuç vermedi. Daha sonra Merînî Sultanı Ebû'l-Hasan doğuya doğru başlattığı fetih hareketi sırasında Kostantîne'yi işgal etti; fakat arkasından Kayrevan'da yenik düşünce (Muharrem 749 / Nisan 1348) şehir tekrar Hafsî sülâlesinden I. Ebû'l-Abbâs Ahmed el-Fazl'ın eline geçti. XIV. yüzyılın sonuna kadar Hafsîler'le Merînîler arasında birkaç defa el değiştiren Kostantîne, Hafsîler hâkimiyetinin şekilde kaldığı XV. yüzyılı Zevâvide Arap kabilesine mensup Savleoğulları ile Benî Abdülmü'min, Benî'l-Lefgûn ve Benî Bâdis gibi diğer bazı ailelerin yönetiminde geçirdi.

Osmanlılar'ın Kuzey Afrika'ya ulaşmasıyla Kostantîne şehri için yeni bir dönem başladı. Vaysettes'e göre Osmanlılar'ın şehri almaya yönelik ilk teşebbüsü 923'ün (1517) başlarında oldu. E. Mercier'ye göre Kostantîne, 1519 veya 1520 yılında Osmanlılar'ın Cezayir beyi Barbaros Hayreddin Paşa'nın adamlarından Hasan Ağa

tarafından zapt edildi; fakat Hafsîler'in 1526'da geri aldığı şehir bir yıl sonra tekrar Osmanlılar'ın eline geçtiyse de ancak 940'ta (1533-34) Osmanlılar bir garnizon kurarak tam hâkimiyet sağladılar. Hasan el-Vezzân, XVI. yüzyılın başlarında 8000 hâneli Kostantîne'de gelir düzeyinin yüksek olduğunu ve burada bir ulucami, iki medrese, üç-dört zâviye ile güzel evlerin ve çok sayıda çarşı pazarın bulunduğunu, daha ziyade yünlü kumaş satan tüccarlardan bir kısmının üretilen yağ ve ipeği Numidya'ya göndererek hurma ve köle ile değiştirdiklerini yazmaktadır (*Vaşfû İfrîkiyye*, II, 55-60).

Osmanlılar döneminde Kostantîne, Vehrân'ın İspanyollar'ın elinde kalması ve Tîlîmsân'ın önemini kaybetmesi sebebiyle başşehir Cezayir'den sonra ikinci önemli şehir durumundaydı. Kostantîne'nin önemini arttıran başlıca hususlar iç kesimde yer aldığı için deniz saldırılarından korunması, müstahkem olması, başşehirden uzaklığı dolayısıyla merkezî yönetime karşı yarı bağımsız bir konumda bulunması ve Tunus'a olan yakınlığıdır. Şehir halkının sosyal durumu hemen hemen başşehirden farksızdı. Nüfusun büyük bir kısmını asırlar önce buraya yerleşen bölgenin insanları, bir kısmını da Endülüs, Bicâye, Tunus ve diğer şehirlerden gelenler oluşturuyordu. Bunlara daha sonra İspanya'dan sürülen yahudiler, Osmanlı halkı ve ticaret yoluyla Sahrâ'dan gelen zenciler de katıldı.

Kostantîne ve çevresinde Osmanlı yönetimine girmesinden XVII. yüzyılın ortalarına kadar, başlıcaları 979'daki (1571) Murâbit asıllı Benî Abdülmü'min isyanı ile 1052'deki (1642) Kabîliye bölgesi isyanı olan çeşitli ayaklanmaların meydana geldiği ve bunların güçlü yöneticiler tarafından şiddetle bastırıldığı görülür. 1792'

Kostantîne'den
bir görünüşü

de Sâlih Bey'in öldürülmesine kadar şehirdeki güçlü yönetim devam etti. Bu olaydan sonra karışıklık, ticarî bakımdan gerileme ve imar faaliyetlerinde durgunluk yaşanan bir dönem başladı. 1804'te Türkler'e karşı isyan eden Kabîliyelî Murâbitlar'dan İbnü'l-A'reş'e bağlı güçlerin saldırmasıyla durum daha da kötüleşti. Bundan üç yıl sonra da bir Tırnus ordusunun başında hücumla kalkan Süleyman Kâhya bir süre şehri kuşatarak topa tuttu. Nihayet Cezayir'den bir Osmanlı takviye kuvvetinin gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.

Kostantîne'nin yönetimini elinde tutan son Osmanlı idarecisi yetenekli bir kişi olan Kuloğlu Ahmed Bey'di. Ahmed Bey, 1830'da Fransızlar'ın Cezayir'i işgalinin ardından Garp ocaklarının ortadan kalkmasından yararlanarak burada bağımsız bir beylik kurmaya çalıştı ve Bâbîâlî'den paşa unvanı aldı. 1836 yılında Fransızlar'ın Cezayir genel valisi Mareşal Klauzel Kostantîne'yi işgal etmeye kalkıştıysa da Ahmed Bey tarafından geri püskürtüldü. Fakat daha sonra şehir tekrar kuşatıldı ve 13 Ekim 1837'de General Valée kumandasındaki Fransız ordusunun kanlı bir hücumuyla işgal edildi. İşgalin ardından Ahmed Bey Sahrâ'ya çekilip on bir yıl süreyle Fransızlar'a karşı savaştı, ancak sonunda esir düştü ve esarette iken öldü. Kostantîne, Fransız işgali altında 1837'den 1848'e kadar askerî ve ardından sivil yönetimle idare edildi ve bu tarihten itibaren büyük gelişme gösterdi. Osmanlı devrinde bir beylik merkezi olan şehir sömürge döneminde üç yönetim biriminden birinin merkeziydi. Cezayir'in bağımsızlığına kavuşmasından (1962) sonra aynı adla kurulan vilâyetin merkezi yapıldı. Bugün Doğu Cezayir'in en kalabalık şehri olarak bir tarım, ticaret, sanayi, eğitim ve kültür merkezi durumundadır. 1969'da kurulan Kostantîne Üniversitesi'nde 20.000 civarında öğrenci okumaktadır. Şehirde bir de milletlerarası hava alanı bulunmaktadır.

Kostantîne şehrinin nüfusu 1948'de 117.000 iken daha sonra düzenli biçimde artarak 1965'te 235.000'e, 1987'de 470.000'e ve 2002'de de 515.000'e (tah.) ulaşmıştır.

Kostantîne, Batı İslâm dünyasında ilmi şöhrete sahip önemli şehirlerden biridir. Siyasî karışıklıklara rağmen burada hiçbir zaman ilmî ve fikrî faaliyetler eksik olmamış, özellikle Hafsîler zamanında çok sayıda ilim adamı yetişmiştir. Bunlar arasında kadılık, müftülük, hitâbet görevlerin-

Kostantîne'de yeni inşa edilen bir cami

de bulunan ve tarih, biyografi, düşünce, tıp, matematik, mantık, aruz, nahiv ve fıkıh konularında çok sayıda kitap telif eden İbn Kurfüz başta gelir. Sûku'l-Gazâl, Sîdî Lahdar ve Sîdî el-Kettânî camileri gibi XVIII. yüzyıla ait eserlerin bulunduğu şehrin en meşhur mimari yapısı, günümüzde de en güzel tarihî eser sayılan Ahmed Bey'in yaptırdığı Kasrû'l-bây'dir; ayrıca çok sayıda çarşısı, dükkânı, hamamı ve güzel evleri bulunmaktadır. Kostantîne'nin sosyal ve ekonomik durumu üzerine bazı eserler yazılmıştır. Bunlardan Sâlih el-Anterî'nin *el-Aḥbârü'l-mebniyye fî târihi Kostantîne*'siyle 1804-1870 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik buhranlara yol açan kıtlık olaylarını ele aldığı *Mecâ'atü Kostantîne*'si en ünlü olanlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bekrî, *el-Muğrib*, s. 63; Şerif el-İdrîsî, *el-Kâratü'l-İfrîkiyye ve Cezîretü'l-Endelüs* (nşr. İsmâil el-Arabî), Cezayir 1983, s. 166; İbnü'l-Hâc en-Nümeyrî, *Feyzü'l-'ubâb ve ifâzâtü kîdâhi'l-âdâb fi'l-'hareketi's-sa'ide ilâ Kostantîne ve'z-Zâb* (nşr. Muhammed b. Şakrûn), Beyrut 1990, tür.yer.; İbn Kurfüz, *el-Fârisiyye fî mebdâ'î'd-devleti'l-Ḥafşîyye* (nşr. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer – Abdülmecîd et-Türkî), Tunus 1968, tür.yer.; Hasan el-Vezzân, *Vaşfü İfrîkiyye*, II, 55-60; Hifnâvî, *Ta'rifü'l-ḥalef bi-ricâlî's-selef*, Beyrut 1402/1982, tür.yer.; Sâlih el-Anterî, *el-Aḥbârü'l-mebniyye fî târihi Kostantîne*, Cezayir 1846; a.m.f., *Mecâ'atü Kostantîne* (nşr. Râbiḥ Bûnâr), Cezayir 1974; E. Vayssettes, "Histoire des beys de Constantine", *Bulletin de la société archéologique de Constantine* (1869); E. Mercier, *Histoire de Constantine*, Constantine 1903; Braham, *Constantine et son passé*, Constantine 1931; Ahmed b. Mübarek b. el-Attâr, *Târîhu Kostantîne* (nşr. Râbiḥ Bûnâr), Cezayir 1971; Ebû'l-Kâsim Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâiri's-sekâfi*, Cezayir 1981, I, 52-57, 169-171; G. Yver, "Kosantina", *JA*, VI, 866-869; a.m.f., "Kuştantîna", *EP* (İng.), V, 530-532.

MUHAMMED REZÛK

KOSTANTİNE

(bk. İSTANBUL).

KOŞAY, Hamit Zübeyr
(1897-1984)

Türk dircisi ve etnograf.

İdil-Ural bölgesinde Başkırdistan Cumhuriyeti'nin merkezi olan Ufa ilinin Tilençi Tomrek köyünde doğdu. Babası ilmiye sınıfından Ubeydullah Efendi, annesi Nûri-zâde Hanım'dır. Eniştesi müftü ve Şûrâ dergisi sahibi Rızâeddin Fahreddin'in yardımı ile öğrenim için Türkiye'ye geldi (1909). Dârümuallim'den mezun olduktan (1916) sonra Kadıköy Sultânîsi'nde öğretmenliğe başladı. Ertesi yıl Macaristan'a giderek Budapeşte'de ortaokullara öğretmen yetiştiren "pedagogium"a kaydoldu, 1921'de buradan da mezun oldu. Aynı yıl yüksek öğrenim okulu karşılığı olan Eötvös Collegium'a girdi. Ünlü Türkolog Gyula Nemeth'in yanında hazırladığı "Türk Silâh Adları" konulu tezini 1923'te tamamlayıp Berlin Üniversitesi'nde Willy Bang Kaup'un verdiği derslere devam etti. Ayrıca müze ve kütüphanelerde incelemelerde bulundu. 1925'te Türkiye'ye döndü ve Maarif Vekâleti'nde memuriyete başladı. Sırasıyla Hars Dairesi Kütüphaneler Umum müfettişliği (1925-1926), Âsâr-ı Atika ve Kütüphaneler müdürlüğü (1926-1927), Ankara Etnografya Müzesi müdürlüğü (1927-1931), Müzeler Dairesi müdürlüğü (1931-1945), Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü (1945-1950) ve ikinci defa Ankara Etnografya Müzesi müdürlüğü (1950-1962) görevlerinde bulundu. Bu görevde iken yaş haddinden emekliye ayrıldığı halde iki yıl daha görevini vekâleten sürdürdü. Daha sonra Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü müşavirliği yaptı (1964-1969). 1 Ekim 1984'te Ankara'da öldü.

Hamit Zübeyr Koşay Türk Tarih Kurumu (1931), Türk Dil Kurumu (1932), Alman Arkeoloji Enstitüsü (1952), Folklor Araştırmaları Kurumu (1955), Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Birliği (AIESSE), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) ve Uluslararası Anıtlar Konseyi (ICOMOS) Türkiye Millî Komitesi aslı üyeliklerinde bulundu. Ayrıca Fin Arkeoloji Cemiyeti, İsveç Krallığı Tarih, Antikite Akademisi, Viyana Antropoloji Derneği, Macar-Budapeşte Köröşi Csoma İlim Derneği ve Prag Şark Enstitüsü muhabir üyesiydi. Ulasla-